

Fan valenciana l'ànima del 'Lazarillo de Tormes'

Jordi Bilbeny diu que una part substancial del *Siglo de Oro* castellà seria una aportació catalana. Ara presenta els seus resultats sobre el *Lazarillo de Tormes*.

El tercer amo del *Lazarillo de Tormes* és, diu el protagonista de la novel·la, estranger de Castella. Si l'acció transcorre a Castella, com pot aparèixer un "extranjero" que resulta ser de "Castilla la Vieja"? L'explicació és revolucionària. *El Lazarillo de Tormes*, orgull de la literatura castellana, obra fundacional de la narrativa realista castellana, seria la traducció d'un text català ambientat al Regne de València: Tormes vindria de Tormos, poble de la Marina Alta, l'acció transcorreria entre València i Gandia i l'original perdut es titularia *Llàtzer de Tormos*.

L'anònim traductor hauria traslladat l'acció a Castella, però no va fer prou bé la feina i es va delatar. A banda de mantenir-hi, per badoc, situacions incongruents derivades del trasllat geogràfic, va deixar-hi molts catalanismes lingüístics.

El que sí que és cert és que sempre s'ha dit que l'autor no coneixia la geografia de l'obra ni les ciutats que descrivia, i que alguns dels trajectes eren inversemblants. La font valenciana del text donaria resposta a molts

L'autor del 'Lazarillo de Tormes' era valencià i escrivia en català. Ho defensen els filòlegs Jordi Bilbeny i Josep Maria Orteu. El text, origen de la literatura realista castellana, seria una traducció del català.

interrogants que planteja l'obra i que els erudits no han sabut respondre.

L'Ajuntament de València publica l'any passat un estudi del professor de filologia llatina Francisco Calero segons el qual Joan Lluís Vives era l'autor del *Lazarillo de Tormes*, obra editada de forma anònima. Els paral·lelismes entre els temes clau i girs lingüístics que apareixen al *Lazarillo* i els que apareixen a les obres

de Vives fonamenten la proposta. A més, el *Lazarillo* conté, diu Calero, expressions que troben una explicació satisfactòria en clau valenciana.

L'historiador i filòleg nacionalista Jordi Bilbeny, esperonat pels estudis de Calero, ha fet un pas més en la línia de catalanitzar la història espanyola, com ha fet amb Colom. La narració, diu, és la traducció d'un text català.

Les consideracions que l'han portat a dir-ho les acaba de publicar a tall d'estudi preliminar de la traducció al català del *Lazarillo* que va fer Antoni Bulbena l'any 1892. El volum, publicat per Llibres de l'Índex amb el títol *La vida de Llàtzer de Tormos*, es completa amb un segon estudi destinat a reforçar la tesi de Bilbeny, signat per Josep Maria Orteu.

Bilbeny i Orteu poden plantejar les seves hipòtesis perquè els erudits asseguruen que les tres primeres edicions conservades, totes aparegudes el mateix any, el 1554, no són les primeres: totes parteixen d'edicions anteriors, perdudes.

Segons Bilbeny, al text hi ha més catalanades de les que ha detectat Calero i abona l'extensa llista que Alejandro Sendra ha publicat a la pàgina web www.HistoCat.cat, de la Fundació d'Estudis Històrics de Catalunya, animada per Bilbeny.

Però, a banda de no estudiar-les a fons, no es preocupen per saber si aquestes aparents catalanades són exclusives del *Lazarillo*.

Pensament català. "El que és indubtable —ens diu Jordi Bilbeny— és que, com demostra Calero, som davant un context i un pensament absolutament catalans. Mentre el *Lazarillo* és un bolet solitari dins la narrativa castellana, sense precedents literaris, un text insòlit, com diu Rico, si l'inserim dins de la història de les lletres catalanes és un fet ben normal, perquè s'inscriu en un corrent de realisme i de renovació estilística ja iniciats amb el *Tirant* i amb el *Curial*, obres que, conjuntament amb l'*Espill*, con apunten Joaquim Bergés, constitueixen un canvi radical en l'ús literari de la realitat, quasi cent anys abans de l'aparició del *Lazarillo*."

És indubtable que quan els erudits espanyols han volgut trobar referents

del *Lazarillo* han parlat d'una possible influència italiana i mai no s'han aturat a la Corona d'Aragó.

Josep Maria Orteu ha trepitjat els voltants de Tormos, amb el *Lazarillo* al davant, i ha conclòs que Tejares és Teulada, al costat de Dénia; la Sagra de Toledo, Sagra, al costat de Tormos; Almorox, Almoines i Torrijos, Castellonet, dos topònims que fan referència a un castellet.

Però si va trobar equivalents per a aquests topònims, no en va trobar per a Dénia, convertit en Salamanca pel traductor, ni València, esdevinguda Toledo. Algunes altres localitzacions, que no es poden deduir directament del topònim castellà, les ha identificades Orteu seguint la ruta de Gandia a València, pel camí ral, que passa per l'interior, com Albaida per Maqueda.

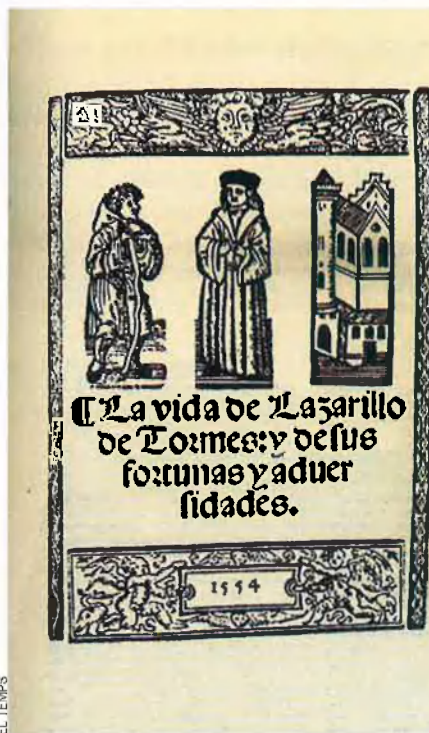
“L'àrea de la novel·la –diu Bilbeny– és l'espai de la Marina Alta conformat per Teulada, Tormos, el Castell de la Solana, com a topònims que han perviscut en el text, i Gandia, per tal com és vila ducal i en Llatzeret també arriba a una 'villa del duque'. I si Tormes fos Tormos, la Sagra fos Sagra i la vila ducal d'Escalona, la vila ducal de Gandia, Toledo no podria ser més que València.”

Orteu i Bilbeny pensen que la localització valenciana, “baldament pugui semblar un joc de prestidigitació toponímica, té molta més versemblança que la castellana”.

Ja Azorín va dir que l'autor del llibre no coneixia Toledo. Calero diu ara que l'autor del *Lazarillo* desconeixia Castella. I més estudiosos han parlat d'inconseqüències flagrants en els moviments que el *Lazarillo* fa pels pobles de l'entorn toledà.

“Alguns han acabat –diu Bilbeny– suggerint que l'autor no podia conèixer els territoris que dibuixava. És clar que no els coneixia! La raó, simplíssima: el text original no hi feia referència.”

El fet que s'amagués l'autor de l'obra, diu Bilbeny, no és gens excepcional. Hi ha el precedent del *Tirant lo Blanc*. L'edició castellana del *Tirant* de Valladolid de 1511 el fa anònim. I l'hi fa, diu Bilbeny, per censura reial. “Això explicaria, de retruc –diu– que el *Lazarillo* tingués un anonimat obligat, perquè el seu autor o era català o era anti-Trastàmara. O totes dues coses

EL TEMPS

Les primeres edicions conservades, anònimes, del *Lazarillo de Tormes* són totes de 1554. Tormes seria, en la versió original catalana, la vila de Tormos, a la Marina Alta, segons Bilbeny i Orteu.

ahora. Però, majorment, donaria sentit al fet que aparegués també a l'època atribuït a autors diferents.”

L'hipotètic origen català del text explica moltes coses. I encara que la hipòtesi fos falsa, *se non è vero, è ben trovato!*

Explica, per exemple, la realitat social que la novel·la descriu i, en concret, la crítica de la noblesa.

Si l'autor, per la seva formació, hagués estat un noble, un senyor format a la cort, com s'ha dit, seria difícil de comprendre les crítiques tan coents que fa a les classes socials dominants. Però si fos un agermanat o filoagermanat valencià, es comprendria la pretensió irrespectuosa d'igualtat del text, que darrere el murri del segle XVI

Traslladada a Tormos, la Marina Alta i el Regne de València, la novel·la seria més versemblant, diuen Bilbeny i Orteu

s'amagui sempre la utopia d'igualtat, justícia i llibertat. Els agermanats, diu Bilbeny bo i seguint Eulàlia Duran, creien en un nou món, en què regnaria arreu la justícia popular i no hi hauria ni ducs ni comtes. La base ideològica de la Germania s'inspirava en la profecia d'Eiximenis, que pronosticava la fi dels nobles i dels cavallers. “La visió social que reflecteix el llibre –ens diu Bilbeny– és més acostada a un agermanat que no pas a un aristòcrata o a un gran senyor.”

Però, sobretot, diu Bilbeny, el rerefons valencià explica per què en Llätzer, “com ha dit García de la Concha, no només gaudeix de prosperitat econòmica, sinó que l'assoleix sense amo, és a dir, s'ha transformat en una mena de burgès del segle XVI, fet normalíssim dins la societat catalana, amb un sentit del treball diametralment oposat a Castella”.

Entre la llarga llista d'argumentacions que Bilbeny aporta per defensar la seva tesi, invoca un sonet de Góngora. El poeta escriu que és “otro segundo Lazarillo de Tormes en Castilla”. Per a Bilbeny, ens podria voler dir que hi havia un altre *Lazarillo* fora de les terres castellanès.

Lluís Bonada